

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 58

מוקצה מחמת חסרון כיס - חלק ב'

הקדמה: 'מוקצה מחמת חסרון כיס' הוא כל חפץ שאדם מגביל אותו משאר שימושים שראויים לשימוש בחפץ, ומשתמש בו רק לשימוש מסוים מחשש שלא ייפגם החפץ, והשימוש הספציפי של החפץ אסור בשבת. הרי שהחפץ נאסר לכל השימושים בשבת גם לשאר שימושי היתר כיון שהאדם מקפיד שלא להשתמש בחפץ זה לשימושי היתר אלו, הרי שמסירה דעתו ומקצה את החפץ מכל שימוש בו בשבת¹. כגון מספרים חדות של ספרים שמקפיד הספר שלא לגזור איתם ניירות או דברים אחרים מלבד שערות, הרי ששערות אסור לגזור בהם בשבת שהרי זו מלאכה האסורה בשבת, וגם אריזות נייר הוא מקפיד שלא לפתוח בהם מחשש שלא יפגמו, לפיכך אין להם שום שימוש בשבת והרי מוקצים מחמת חסרון כיס.

דוגמאות נוספות למוקצה מחמת חסרון כיס: סכין שחיטה, סכין מילה, מספריים של תספורת ושל תפירה, פנקס צ'קים, כלי נגינה, מיקסר, תעודת זהות, דרכון, שטרי חוב וכרטיסי אשראי².

יוצאי דופן הם כלים המיועדים לסחור בהם, שלמרות שהכלים עצמם הם כלים שמלאכתם להיתר, מכל מקום, כיון שגם ביום חול היה נמנע מלהשתמש בהם שלא יראו כמשומשים, נהפכים גם הם ל'מוקצה מחמת חסרון כיס'³. אכן, אם לא נמנע מלהשתמש בהם ביום חול, אינם נעשים 'מוקצה מחמת חסרון כיס' ביום השבת⁴.

חומרת המוקצה: מוקצה 'מחמת חסרון כיס' אסור בטלטול בכל אופן, בין לצורך השימוש בגופו למלאכת היתר, ובין לצורך מקומו, וכ"ש שלא לצורך המוקצה, כגון לשמירה או מחמה לצל⁵.

כולו¹⁷, ויש שחילקו בזה בין דפדפת שהדפים שבה מחוברים ע"י דבק שחשובים ככלי אחד, כיון שהדפים מחוברים, לבין דפים נפרדים שתפסם בקלסר וכיו"ב שלא חשובים מחוברים¹⁸.

האם מותר לפתוח אריזות של חטיפים באמצעות מספריים, והאם מותר בכל מספריים?

מספריים רגילות הרי הם ככלי שמלאכתו לאיסור, ומותר להשתמש בהם לצורך היתר, כגון: לפתיחת מארזי חטיפים וכדומה, וכדין כלי שמלאכתו לאיסור לצורך השימוש בגופו שמותר.

אולם, מספריים המיועדות לגזיזת שערות שהן חדות במיוחד או מספריים המיועדות לחתוך בהם חוטי תפירה, אם מקפידים שלא לחתוך איתם שום דבר מלבד שערות או חוטים הרי הן 'מוקצה מחמת חסרון כיס', ואסור להשתמש בהם בשבת. אבל אם אינו מקפיד להשתמש בהם למלאכה אחרת - מותר לו לגזור בעזרתן קצה של שקית חטיף בשבת באופן שאינו עושה פתח יפה.

סכין של מילה דינה כמוקצה מחמת חסרון כיס, אם כן כיצד ינהג המוהל לאחר הברית? ברית מילה המתקיימת בשבת, קודם המילה

דפים מהם כתוב דברי תורה, אף שרוב הדפים ריקים אין המחברת או דפדפת נחשבים כמוקצה, מפני שהדפים שכתוב בהם חשובים יותר משאר הדפים הריקים¹², לשיטתם מותר גם לדפדף בדפים הריקים¹³. ויש שכתבו להסתפק בזה, והורו למעשה שטוב להימנע מלדפדף בדפים הריקים¹⁴.

מחברת שכתובים בה דברי חול המותרים בקריאה בשבת, כתבו האחרונים להסתפק אם מותר לדפדף בדפים הריקים שבה, מאחר שאין הכתוב בה חשוב כל כך¹⁵.

קלסר {אוגדן} שיש בתוכו דפים מלאים וריקים, יש שכתבו שאין הדפים הריקים אוסרים בטלטול את שאר הדפים הכתובים הנמצאים באוגדן, וגם אינו חייב להוציא את הגליונות הריקים מערב שבת, או לנער אותם בשבת, כיון שהם עומדים לטלטלם יחד עם האוגדן¹⁶, אולם יש שכתבו לחלק שאם שומר את הדפים בקלסר באופן זה שיהיה לו קל להוציא דף שנכתב בו טעות וכיו"ב, א"כ אינו רוצה שיהיו הדפים מחוברים כדבר אחד, ועל כן אסור לטלטל את הקלסר כולו, אך אם מטרתו אינה אלא כדי שיהיה לו קל להוציא את הדפים לכשירצה להדפיסם, אולם רוב הזמן רצונו שיהיו הדפים יחד נחשב הקלסר ככלי אחד ומותר לטלטל את

דף חלק העומד לכתובה, דפדפות, ודפי בלנק האם דינם כמוקצה מחמת חסרון כיס?

באחרונים מבואר שדף חלק העומד לכתובה דינו כ'מוקצה מחמת חסרון כיס'⁶, אלא שנחלקו האחרונים בזמנינו שהדפים מצויים לרוב ואין דרך להקפיד עליהם כל כך האם דינם כמוקצה מחמת חסרון כיס, יש שכתבו שאף שאין כיום חשיבות לדף בודד, מכל מקום אדם בר דעת אינו מאבד דפים שיכול לכתוב עליהם, ולכן דינו כמוקצה מחמת חסרון כיס, שהרי מקפיד שלא להשתמש בהם לשימושים אחרים⁷, אולם הרבה פוסקים חולקים וסוברים שבזמננו יש לחלק בין דף פשוט שאינו מוקצה מחמת חסרון כיס⁸, לבין ניר צבעוני או דף עם בלנק וכדומה שמקפידים עליו שדינו כמוקצה מחמת חסרון כיס⁹, וכן דפדפת עם דפים רבים נחשבת מוקצה מחמת חסרון כיס¹⁰, ויש שכתבו להקל גם בזה ואפילו במחברת ריקה לגמרי, מפני שהם ראויים להשתמש בהם לשימושי היתר ולא מקפידים עליהם כל כך שהרי משתמש בהם לסימן בתוך הספר¹¹.

דפדפת שעל דף אחד כתובים חידושי תורה, או דברי חול, ואילו שאר הדפים ריקים, האם מותר לטלטלה ולדפדף בדפים הריקים? כתבו הפוסקים שמחברת או דפדפת שבכמה

11 חזו"ע ח"ג עמוד צו.
12 חזו"א דינים והנהגות פ"ד אות כ"א, חוט שני ח"ג פמ"ב סוף אות א'.
13 הגר"נ קרליץ שם, הגר"מ פינשטיין טלטולי שבת עמוד ה'.
14 הגר"ש אויערבך שש"כ פ"כ הערה רעב.
15 הגר"נ קרליץ שם.
16 שש"כ מהדו"ח פכ"ח הערה ל', ואף שבעלמא ק"ל סימן שט ס"ד שאם יכול לנער את המוקצה צריך לנערו, מ"מ כאן כיון שהדרך לטלטלו כך אין כאן חובת נייעור, וכן מבואר במשנ"ב סימן שח ס"ק ה'.
17 שו"ת אגרות משה או"ח ח"ה סימן כא אות ח', טלטולי שבת עמוד ה'.
18 הגר"נ קרליץ חוט שני שם.

1 שו"ע סימן שח סעיף א', ומשנ"ב שם ס"ק ב'.
2 שש"כ פ"כ סעיף יט-כ עמוד שג-שד.
3 תהלה לדוד ס"ק א', חזו"א או"ח סימן מב ס"ק טז.
4 חזו"ע ח"ג עמוד צד, שש"כ שם סעיף כא עמוד שד.
5 שו"ע סימן שח סעיף א'.
6 משנ"ב שם ס"ק ג'.
7 שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סימן ע"ב, הגר"נ קרליץ חוט שני ח"ג פמ"ב סוף אות א'.
8 שו"ת שבט הלוי חלק ט' סימן עח, הגר"ש אלישיב שלמי יהודה פ"ב ס"ג, הגר"ש אויערבך מאור השבת ח"א מכתב י' אות ג'.
9 שו"ת שבט הלוי שם.
10 הגר"ש אויערבך והגר"ש אלישיב שלמי יהודה שם.

מותר למוהל ליטול את הסכין שכן מותר למול בשבת, אולם, נחלקו הפוסקים לאחר המילה אם חוזרת הסכין להיות מוקצית מחמת חסרון כיס, ואין לה שום היתר טלטול¹⁹, או שמא גם לאחר המילה אין על הסכין שם מוקצה, אף לאחר שהניח את הסכין מידו, דאין מוקצה לחצי שבת²⁰, הכרעת האחרונים להחמיר בזה²¹.

העצה למוהל שמיד אחר המילה יניח את הסכין במקום משתמר²², ואם צריך להניח את הסכין מידו יתן את הסכין לידו של מישהו אחר והלה יוליכנו למקום שירצה, ובדיעבד אם הניח את הסכין מידו וחושש שהסכין ייפגם שם יכול לסמוך על דברי הפוסקים שהקלו בזה ולקחת את הסכין למקום משתמר²³.

לגבי טלטול התיק אחר המילה, יש מהאחרונים שנתנו עצה שיניחו המוהלים לפני שבת שעון זהב בתיק הסכין, ואז חל על התיק דין של בסיס לדבר האסור והמותר, ואחר שייסמו את המילה, יניחו את הסכין בקופסה שלו שבתוך התיק, וכך יוכלו לטלטל את התיק למקום צדדי²⁴.

מוהלים רבים משתמשים בשבת בסכין מילה חד פעמית ובכך פוטרים את הבעיות בדין טלטול הסכין, ומכל מקום אם המילה נעשית במקום שמצויים בו ילדים, כגון בבית הכנסת רשאי לכל הדעות ליטול את הסכין מהמקום שהניחו שם, משום חשש נזק הרבים²⁵.

ספרי קודש העומדים למכירה בבית הכנסת האם מותר לעיין בהם בשבת?

ספרי קודש העומדים למסחר במחסן או בחנות, אינם מוקצים כלל, ומותר לטלטלם גם שלא לצורך²⁶. כיון שאין הבעלים מקפיד עליהם, ואדרבה נוח לו שיעיינו בהם כדי שירצו לקנותם במוצאי שבת²⁷.

פנקס קבלות, האם מותר בשבת לגבאי בית הכנסת להגיש בשבת למתפלל קבלה על תרומה שהתקבלה?

פנקס קבלות (ריק) של גבאי בית הכנסת, חשוב כמוקצה מחמת חסרון כיס. אבל אם כתוב על הפנקס את שם התורם, מותר לטלטלו כדי לתת את הקבלה לתורם²⁸. אולם, כאשר הקבלה משמשת מסמך בעל ערך כלכלי, כגון כשהתורם יכול לנכות באמצעותה את הסכום מהכנסתו לצורכי מס

("אישור לפי סעיף 46"), יש בה גם איסור של "שטרי הדיוטות" ו"ממצוא חפצך", והרי היא מוקצה ואסורה בטלטול בשבת כדין מוקצה מחמת חסרון כיס, אך קבלה שאינה נחוצה לאדם כלל ועומדת להיזרק לאשפה, הרי היא כפסולת והיא מוקצה מחמת גופו²⁹.

חפצים המיועדים למכירה האם מותר לטלטל אותם או להשתמש בהם בשבת?

חפצים המיועדים למכירה אם בעל החפץ מקפיד שלא להשתמש בחפץ כדי שלא ייפגם או יראה כמשומש, הרי הוא כדין 'מוקצה מחמת חסרון כיס' ואסור לטלטל אותו בשבת לכל צורך שהוא, בין לצורך גופו ובין לצורך מקומו³⁰. אולם אם אין בעל החפץ מקפיד שישתמשו בחפץ, מותר להשתמש בחפץ בשבת, כיון שלמעשה לא הסיח דעתו מלהשתמש בהם³¹.

מי שמוכר בביתו מפות לשולחן, ובשבת הגיע לביתו אורח מכובד, האם מותר לו לפרוס עבורו מפה חדשה שהייתה מיועדת בערב שבת לסחורה?

מפה שעומדת למכירה ובכניסת השבת הקפיד בעל הבית שלא להשתמש בה, כדי שלא תפגם או תראה כמשומשת, ובאמצע השבת נמלך להשתמש במפה לשימוש הפרטי ולא למכור אותה יותר, נחלקו האחרונים בדין זה, יש פוסקים שכיון שהייתה המפה מוקצה 'בבין השמשות' (בכניסת השבת) הרי הוקצתה לכל השבת כולה ואין היתר להשתמש במפה זו גם אם אין דעתו למכור אותה יותר³². אולם יש מקילים וסוברים שרק חפץ שעדיין עומד לסחורה, ורוצה להשתמש בו מעט ולהחזירו אח"כ לצורך מכירה, אסור להשתמש בו, אבל אם נמלך בשבת שלא למוכרו מותר להשתמש בו בשבת עצמה³³.

קנה בגד או חפץ ובתוך שבת גמר בדעתו להחזירו לחנות, האם מותר לו להמשיך לטלטל את החפץ או הבגד בשבת?

מי שקנה בגד או חפץ המותר בשימוש בשבת, ובאמצע השבת החליט שהוא מחזיר את החפץ לחנות לאחר השבת כדי להחליפו באחר, מחמת אי התאמה וכיו"ב, ומקפיד שלא להשתמש בהם שלא ייראו כמשומשים, מאותו הרגע שהחליט להחזירו, החפץ הופך ל'מוקצה מחמת חסרון כיס' שהרי הוא עומד

למכירה³⁴.

בשבת הגיע אדם חשוב לבית, ורוצים להוציא לשולחן את סט הכלים המפואר של פסח, האם מותר להשתמש בהם בשבת או שהם מוקצים מחמת חסרון כיס שהרי מקפידים שלא להשתמש בהם בשאר ימות השנה?

יש שכתבו שכלי פסח שאדם מקפיד עליהם שלא להשתמש בהם לחמץ אפילו בשעת הצורך, א"כ דינם כ'מוקצה מחמת חסרון כיס', ואין להשתמש בהם או לטלטל אותם בשבת לשום צורך³⁵, ויש שכתבו להסתפק בזה שהרי זה כמו חליפה יקרה ששומר אותה לאירועים מיוחדים שאינה מוקצית³⁶, ויש שכתבו להתיר בפשיטות דאינם מוקצה כלל³⁷.

מצות מצווה קודם הפסח ורוצה לצרפן ללחם משנה וכדומה, האם יש להם דין מוקצה?

מצות המיועדות לחג הפסח יש להבחין בהן בין אופנים שונים:

א. מצות שעתידי לאכול מהן בכל שבעת ימי הפסח ואינן מיועדות דווקא לקיום המצווה בליל הסדר, אינם מוקצים בשבתות הקודמות לפסח, ואף בערב פסח שחל להיות בשבת, שאסור לאכול מצה, כיון שראוי לאכול מהם (לכל הפחות לקטנים)³⁸.

ב. מצות המיועדות לקיום מצת מצווה בליל הסדר, אם יש לו כמות מצומצמת יש שכתבו שכיון שמקפיד עליהם שלא לאוכלן עד ליל הסדר הרי הם מוקצים מחמת חסרון כיס³⁹, ומ"מ בערב פסח שחל בשבת כיון שהמצות האלו אסורות באכילה, הרי שהמצות מצווה הללו מוקצים מחמת חסרון כיס שהרי אינם ראויים לאכילה, ואינם עומדים לכך⁴⁰.

מוקצה מחמת חסרון כיס מה דינו כשהמוקצה כבר בידו?

כשהמוקצה נמצא כבר בידו, כגון ששכח ששבת וטלטלו, או שלא ידע שחפץ זה מוקצה הוא, או שטלטלו באיסור, יש שכתבו שכיון שהגיע לידו יכול לטלטלו לכל מקום שירצה⁴¹. הכרעת האחרונים שהיתר זה נאמר רק בכלי שמלאכתו לאיסור שיש לו היתר טלטול לצורך גופו או מקומו, ולא בשאר סוגי מוקצה שאין היתר טלטול בהם, ולכן יש להשליכו מידו⁴².

32 חז"א אר"ח סימן מב ס"ק טז, שו"ע הגר"י סימן שח סעיף ד', חו"ע שבת ג עמוד צה.
33 שו"ש ח"ב עמוד מד, שש"כ פרק כ' הערה עח.
34 הגריש"א אש"י עמוד קפג, טלטולי שבת עמוד יב אות ו', אולם הקונה בגד חדש ליו"ט או לחתונה וכיו"ב ואינו רוצה שיתיישן וממתם כן אינו משתמש בו, ודאי דאינו מוקצה, הלכות שבת בשבת שם.
35 הגר"ש אלישיב שבות יצחק מוקצה פרק א' אות א', אורחות שבת.
36 שש"כ פ"כ הערה עד. ובהלכות שבת בשבת עמוד שו-שו ביאר דעת החולקים דס"ל דלא דמי לבגד דאין בו הפסד כל כך אם משתמש בו באופן רגיל, אך כלי פסח שהשתמש בהם חמץ, א"כ שוב לא יוכל להשתמש בהם בפסח.
37 הגר"ש וואזנר קובץ מבית לוי ח"ו עמוד מו, הגר"נ קרליץ חוט שני ח"ג פמ"ו סוף ס"ק א'.
38 חז"א בקובץ אגרות ח"א עמוד קפח כתב שאפשר לצרפם ללחם משנה בערב פסח, אולם ראה פמ"ג סימן רעד משב"ז ס"ק ב', שמשמע מדבריו דלכתחילה יש ליקח ללחם משנה פת הראויה לאכילה למברך, ומצה בערב פסח אינה ראויה לאכילה.
39 מטעם דמקפיד עליהם לשומרם, ומצד שני יש לומר שסוף סוף אוכלים הם וראויים לאכילה, וכמו שהקלו באוכלים העומדים לסחורה וכנ"ל.
40 שש"כ פ"כ הלכה ככ בשם הפמ"ג סימן תמד א"א סק"א, שו"ת באר משה ח"ח סימן עא, והוסיף הפמ"ג שם בס"ק י', שאין להם דין אוכלים כיון שאסורים באכילה בער"פ.
41 משב"ב סימן שח ס"ק יג בשם המג"א.
42 משב"ב שם בשם אבן העזר והדרך החיים.

19 דעת הט"ז יור"ד סימן רסו ס"ק א', ואר"ח סימן שי ס"ק ג', שהסכין נחשבת מוקצה מתחילת השבת ורק לצורך המילה יש היתר לטלטלה, ולכן אחר המילה חוזרת היא לאיסורה, וכן דעת המג"א סימן שלא ס"ק ה', והגר"א יור"ד סימן רסו ס"ק ג'.
20 דעת הרמ"א ב"ור"ד סימן רסו סעיף ב', ומהרש"ל בתשובה סימן מ', ושו"ך בנקודות הכסף שם על הט"ז ס"ק א'.
21 משב"ב סימן שי ס"ק טו.
22 היתר זה מובא בדברי ברבנו ירוחם בשם הרמב"ן, הובא בדרכי משה יור"ד סימן רסו, וכ"כ המג"א בסימן שלא ס"ק ה', אולם דעת המהר"ל שהובא בדרכי משה שם שצריך להניח את האיזמל מיד מידו, וכן כתב הגר"א שם.
23 משב"ב שם.
24 אורל"צ ח"ב עמוד ר"ט.
25 שו"ע סימן שח סעיף יח, ורמ"א שם סעיף ו'.
26 ח"י אדם כלל סו סעיף ב', חזו"ע ח"ג עמוד ט' בהערה, או נדברו חלק יא סימן יט עמוד לד, וסימן כא עמוד מד.
27 שש"כ פרק ב' הלכה כא הערה סד עמוד דש, אורחות שבת ח"ב פ"ט הלכה קז.
28 ילקו"י עוד בדני מוקצה סעיף ח, עמ' תצו. עיין שש"כ שם סעיף כ עמוד דש.
29 אורחות שבת ח"ב פרק יט הלכה צו.
30 רמ"א סימן שח סעיף א.
31 משב"ב שם ס"ק ו-ז, חזו"ע ח"ג עמוד צד.